

Шуляк С. А.,

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань

ФОРМУЛИ ПРИВІТАННЯ В ЗАЧИНАХ УКРАЇНСЬКИХ ЗАМОВЛЯНЬ

У статті розглянуто формули привітання як один з елементів текстового обрамлення українських замовлянь. Проаналізовано засоби створення емоційного стану оповідача у привітальних конструкціях. З'ясовано, що досліджувані одиниці у поєднанні зі звертаннями виступають засобом експресивного синтаксису.

Ключові слова: формули привітання, зачин, замовляння, народний світогляд.

В статье рассмотрены формулы приветствия как один из элементов текстового обрамления украинских заговоров. Проанализированы средства эмоционального состояния повествователя в конструкциях приветствования. Выяснено, что изучаемые единицы в сочетании с обращениями выступают средством экспрессивного синтаксиса.

Ключевые слова: формулы приветствия, зачин, заговоры, народное мировоззрение.

Greatening formulas as text framing elements of Ukrainian charms are considered in the article. Some methods of creating the narrator's emotional state in greeting constructions are analyzed. It is proved that the investigated units used with forms of address are the devices of expressive syntax.

Key words: greeting formulas, introduction, charm, folk outlook.

Дослідженню фольклорних текстів велику увагу приділяють Ю. Л. Мосенкіс, В. В. Жайворонок, М. К. Дмитренко, І. Є. Руснак, П. В. Мацьків, О. А. Молодичук, О. А. Остроушко, М. І. Редька, З. С. Василько, Т. В. Жук, В. В. Галайчук, І. І. Казимир, І. Ю. Круть, О. В. Слюсарева, М. В. Філіпчук та інші мовознавці.

О. А. Остроушко в українських замовляннях фіксує такі типи зачинів: формули привітання; молитовні зачини; спонукальні формули – прохання про допомогу із звертанням на початку; повідомлення про словесні дії мовця – односкладні означено-особові конструкції, які фіксують факт моління, звертання за допомогою; так звані «формули чудесного огороження» – складні безсполучникові конструкції з предикативними частинами, в яких констатується наявність, перебування магічної істоти в певному місці щодо мовця; перформативні висловлення, що стверджують факт словесно-магічного акту замовляння й подібні конструкції з дієсловом-присудком у формі майбутнього часу, дієслівним складеним присудком; стійкі формули замовлянь; поєднання зазначених вище формул у різних комбінаціях [4, с. 78-80].

Мета нашої розвідки – дослідити особливості функціонування зачину у вигляді формул привітання як одного з елементів текстового обрамлення українських замовлянь. Досягнення поставленої мети стає можливим за умови виконання таких завдань: проаналізувати засоби створення емоційного стану оповідача у звертаннях до земних та небесних стихій, дерев, свійських птахів і тварин, берега, криниці, бджіл; вивчити мовні елементи таких зачинів.

У замовляннях засвідчено такі формули привітання:

1. До земних стихій: **Добрідень, кринице-вдовице! / Земля Тетяна, вода Уліяна! / Ти очищаєш каміння, кременя, / Луги, береги. / Я буду на поміч води набирати, / Своє тіло обмивати / Від ворогів, від напасти, від хвороб** [1, с. 14]; **Добрий вечір тобі, Уляно, святая, орданская, ангельська і архангельська!** [1, с. 70]; **Добрідень, вода йорданна! Ти від Бога прислана, називаєшся Оліяна, очищаєш ліски, піски, каміння, кременя, очисти роджену, найменовану, книжну, молитвовану, миром мировану рабу Божу (...)** від гістцю [1, с. 150]; – **Добре утро, стороже Дем'яне, земле Уляно, вода Тетяно!** Біжиш ти швидко, обмиваєш ти луги, береги і обмиваєш ти всяке коріння [1, с. 238]; для того, щоб корова прибавила молоко, замовляють: – **Добрідень, земле Тетяно, а вода Оляно, наповни землю травою, криниці водою. Наповни мою (масть) корову Божою росою (молоком)** [1, с. 245]; **Здоров тобі, вода Оліяна, ще й ти, земля Тетяна, благословив тебе Господь і Пречиста Мати цієї води вечірньої набрати** [1, с. 246]; якщо у корови не стало молока, замовляли: **Драстуй, вода Оліяна, / І ти, земле Тетяно! / Я ж не прийшов до тебе / Води брати, / А прийшов помоці прохати** [1, с. 257]. Звертання в замовляннях до небесних і земних стихій обумовлено не лише вірою в силу останніх, їх обожнюванням, а й властивою для стародавньої людини системою міркування, коли людина і природа усвідомлювалися як могутні сили, хоч первісна людина віддавала перевагу стихії природи як частки єдиного всесвіту [1, с. 7].

2. До небесних стихій: – **Добрий день тобі, сонечко ясне. Ти святе, ти ясне-прекрасне; ти чисте, величне й поважне; ти освіщаєш гори і долини і високії могили, – освіти мене, рабу Божу, перед усім миром християнським...** [1, с. 219]; **Добрий день тобі, сонечко ясне! / Ти святе, ти ясне – прекрасне, / ти чисте, величне й поважне** [1, с. 235]; **Добрий вечір, ви, зорі-зоряниці, ви, Божі угодниці, вечірнія порошиці** [1, с. 247]; **Добрий вечір вам, зірніці, / Божії світлиці!** [1, с. 250]; замова на корову, щоб давала молоко, сир, масло, сметану: **Добрий вечір, зорі-зірніці, / Ви ходите по світі, ви ходите по границі, / Ви бачите добрі люди й чарівниці, / Від Бога дано і від Бога прислано / Товстий сир, густа сметана й жовте масло** [1, с. 256]. Як правило, мовними елементами таких зачинів є традиційні етикетні вітальні формули у поєднанні із звертаннями, рідше – із займенниками 2-ої ос. одн. із звертаннями або тільки із займенниками [4, с. 78]. Формули привітання у поєднанні зі звертаннями виступають засобом експресивного синтаксису в діалогізованій мові, як-от: – **Добрий вечір тобі, огненний бугало! – Здорова, хрещена, народжена, молитв'яна раба Божя дівчино!..** [1, с. 218]. Образи небесних стихій осмислений у таких формах як *сонечко, зорі-зоряниці, Божі угодниці, вечірнія порошиці, зірніці, Божії світлиці, зорі-зірніці, огненний бугало*.

3. До дерев: – **Вечір добрий, дубе, березо! Посватаймось, побратаймось, у мене є син (дочка) болящий (...), то я йому вимовляю плаксивці, марудивці, неспокійниці. Йдіть собі легенько, тихенько на дуби, на берези. Вечір**

добрий, місяцю ридаючий! Чого мій син (дочка...) плаче, ридас, він сну не має? Поїхав Іван Хреститель і привезе мосму сину сон зо всіх сторон легенький, тихенький... [1, с. 190]; У цьому замовлянні бачимо комбінацію звертань: зачином є формула привітання до дуба, берези, а далі за текстом – вітання місяця.

4. До свійських птахів та тварин: від дитячої плаксивиці: – *Добрий вечір вам, кури зузулясти, кури попилясти, кури черні, кури біли, визьміть собі плаксивиці, крикливиці, а народженому младенцю (ім'я) нашілть сон зо всіх сторон, зо всеї птици по половинці. Щоб воно не плакало, не кричало, щоб всігда спокійно спало* [1, с. 203]. Образ корови оповитий магичною предметно-оказіональною символікою табуїстично-оберегового характеру, вплетеною в народний світогляд, сільськогосподарську прагматику [2, с. 267], наприклад, у замовлянні: – *Добрідень тобі, коровице-буйволице!* / Чого, коровице, плачеш? / – Як же мені не плакати!? / Пішла я через тридев'ять межів, / Обступили мене тридев'ять чародійників / і чародійниць, / Відібрали в мене Божю манну, користь. / Божю мати сказала, / І тридев'ять чародійників, / І тридев'ять чародійниць скажіте: / – Визьміте і вкладіте / Божю манну користь коровиці-буйволиці... [1, с. 251].

5. До берега: – *Добрідень, Іван Берег, наповняєш землю травною, береги водою, а рибу лускою. Наповни мою (масть) корову Божю росю* [1, с. 245]; *Добрідень тобі, береже Оляне, / Вода Татіяне!* [1, с. 249];

6. До криниці: *Добрідень тобі, кринице!* [1, с. 249]; *Добрідень, кринице-царице, не прийшла я по водицю, а прийшла я по благословенну манну, по товстий сир, по густе молоко, по густу манну* [1, с. 254]. У подібних замовляннях звертання, як і вказівні займенники, є головними засобами інтимізації, наприклад: *Добре утро тобі, кринице, ти вода ордання, на мня Оляна, вуд Бога прислана, течеш з Криму до Русалиму, обливаєш луги, береги, каміння, креміння, обмий мою корову...* [1, с. 258]. Дослідження психологічних асоціативів допомагає скорегувати уявлення про зміст і структуру міфопоетичної картини світу етносу і автора, а окреслення меж явища дозволяє зробити внесок у вирішення широкого кола сучасних проблем міфопоетики і лінгвосеміотики, зокрема про засоби мовного втілення ідеї посередництва між світами та маркування ірреальних світів, які є невід'ємною складовою людської психіки [5, с. 73], порівняймо: – *Добре утро, криничко-сестричко, у тебе жили наповнюютьса водою із камінів, із кременів і со всіх сточників, щоб так у мої корови прибуло молоко із жил, із роси, із води, зо всього їда і зо всього питя* [1, с. 260]; *Добрий вечір, кринице, красна дівице!* / *Водо – дочко Уляно!* / *Земле – мати Тетяно!* / *Камне – брате Петре!* / *Поздоровляю вас із понеділком!* / *Приймайте хліб-сіть, / Дайте нам водиці на добро...* [1, с. 302]; – *Добрий день тобі, кринице Миколаєва, і тобі, вода орання і рекання Оляна, дай мені води, од людей біди, обмить хрещеного нарощеного младенця (ім'я) плаксивиці, крикливиці* [1, с. 192]. «Криниця» в художньо-мовній системі Тараса Шевченка є психологічним асоціативом-актантом ситуації щасливого/нещасливого кохання, ситуації смерті [5, с. 67-68]. В українських замовляннях на кохання зустрічаємо передбачення ситуації щасливого почуття: *Добрідень, кринице-вдовице!* / *Набираю води для кохання. / Беру я воду любовну / І кладу на зорі* [1, с. 232].

7. До бджіл: *Дендобре, пчолі, соколові очі, Біг вам до помочи* [1, с. 273]. Дієслівні форми у функції присудка однакового часового оформлення (установка, будіть, ідіть, збирайте), які у тексті функціонують після формул привітань, є засобами створення емоційного стану людини, яка промовляє замовляння, наприклад до бджіл (коли носить мед): *Дендобре, матко Фірко, дендобре, матко Ягінко, дендобре, матко Ябрунько, – установка раненько, будіть діток раненько. Ідіть, діточки, в поле да збирайте цвіт щиренько* [1, с. 276].

Отже, фіксуємо такі формули привітання, як один із типів зачинів в українських замовляннях: до земних стихій, небесних стихій, дерев, свійських птахів та тварин, берега, криниці, бджіл. Формули привітання у поєднанні зі звертаннями виступають засобом експресивного синтаксису в діалогізованій мові. В українських замовляннях зустрічаємо такі приклади формул привітань: *добрідень, добрий вечір, добре утро, здоров, драстуй, добрий день, здорова, вечір добрий, дендобре*.

Література:

1. Ви, зорі-зориці... Українська народна магична поезія : (замовляння) / упоряд. М. Г. Василенка, Т. М. Шевчук ; передм. М. Г. Василенка. – К. : Молодь, 1991. – 336 с.
2. Дмитренко М. Символи українського фольклору : монографія / Микола Дмитренко. – К. : УЦКД, 2011. – 400 с.
3. Замовляння / упоряд., передмова, примітки М. К. Дмитренка. – К. : Видавець Микола Дмитренко, 2007. – 124 с. (Серія «Народна творчість». – Кн. 9).
4. Остроушко О. А. Семантико-синтаксична структура текстів українських замовлянь : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Оксана Андріївна Остроушко. – Дніпропетровськ, 2002. – сакрального – 201 с.
5. Слухай Н. Світ слова Тараса Шевченка : монографія / Наталія Слухай. – К. : Агрармедіагруп, 2011. – 227 с.